

O'QUV FAOLIYATI JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING PSIXOLOGIK RIVOJLANISHI

*Qorayeva Latifa Zarifovna,
Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi (PhD)
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.044>*

Annotatsiya. Maqolada O'quv faoliyati ta'lim, o'qish va o'rganish, o'qituvchi va o'quvchi hamkorligi doirasida hamda o'qituvchining bilim, ko'nikma, malakalarini o'quvchilarga o'rgatish ya'ni o'quv faoliyati jarayonida boshlang'ich sinflar o'quvchilarining o'qishga bo'lgan munosabatini shuningdek ularning psixologik rivojlanishi bo'yicha metodik va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: qobiliyat, muloqot, xotira, tafakkur, intellekt, diqqat, tasavvur, ijtimoiy munosabat, xarakter, shaxsiy xususiyat.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

*Кораяева Латифа Зарифовна,
Преподаватель Навоийского инновационного университета (PhD)*

Аннотация. В статье описана учебная деятельность по обучению, чтению и обучению в рамках сотрудничества учителя и ученика, а также обучение учащихся знаниям, умениям и навыкам учителя, то есть отношение учащихся начальной школы к чтению, как а также их психологическое развитие.

Ключевые слова: способность, коммуникация, память, мышление, интеллект, внимание, воображение, социальное отношение, характер, личные качества.

PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE LEARNING PROCESS

*Korayeva Latifa Zarifovna,
teacher of Navoi Innovation University (PhD)*

Abstract. The article describes the educational activity of teaching, reading and learning, within the framework of teacher-student cooperation, as well as teaching the teacher's knowledge, skills, and abilities to students, that is, the attitude of elementary school students to reading, as well as their psychological development.

Keywords: ability, communication, memory, thinking, intelligence, attention, imagination, social context, character, personal property.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim davridayoq har bir o'quvchi shaxsida o'quv faoliyatiga bo'lgan faol-ijobiy munosabat motivlarining etarli darajada shakllantirish bilan bog'liq ijtimoiy-psixologik omillarni tadqiq qilish masalasi bugungi ta'lim oldida turgan muhim vazifalardan biri bo'lmog'i kerak.

Ayni paytda, o'quvchi shaxsidagi ta'lim o'ziga xos individuallik, betakrorlik, identifikatsiya va refleksiya jarayonlarining o'quv faolligiga bevosita ta'sirini va bu ta'sir doirasidagi munosabat motivatsiyasiga daxldor ijtimoiy-psixologik tadqiqotlarni olib bormay turib ta'lim samaradorligini ta'minlab bo'lmaydi.

Rus psixologi A.N.Leontev inson faoliyatining psixik va amaliy shakllari mavjudligini, bola ongi aynan o'quv faoliyatida o'sishini ta'kidlaydi.

D.B.Yelkonin esa o'quv faoliyatining xusu- siyatlarini ko'rsatib, uni mohiyati, mazmuni va namoyon bo'lish shakliga ko'ra ijtimoiyligini ta'kidlaydi. O'quv faoliyati bu shunday

faoliyatki, uning natijasida avvalo o'quvchida o'zgarish yuz beradi. Uning mahsuli turli motivlar asosida ko'rilgan bo'lishi darkor. Bu motivlar bevosita o'quvchi shaxsining o'sishi va rivojlanishi bilan bog'liq bo'lishi kerak. O'quv faoliyati ta'lim, o'qish va o'rganish degan tushunchalar bilan bevosita bog'liqdir. Ta'lim o'qituvchi va o'quvchi hamkorligidagi o'quv faoliyati, o'qituvchining bilim, ko'nikma va malakalarini o'quvchilarga o'rgatish ja- rayonidir. Ta'lim jarayoni bevosita muayyan axborot, harakatlar, xulq-atvor shakllarini o'zlashtirishga qaratilgandir.

O'qish va o'rgatish tushunchalari o'quv faoliyati bilan bog'liq bo'lib, ular bilim, ko'nikma va malakalarni o'rgatish, o'zlashtirishga xizmat qiladi (1-sxema).

Ta'lim jarayoni alohida tashkil etiladigan hamda boshqariladigan faoliyat bo'lib, u o'quvchilarning o'quv faoliyatini tashkil etadi va ularni boshqaradi.

Ta'lim jarayoni quyidagi elementlardan iborat:

- ta'limning maqsadi – nima uchun o'qitish kerak;
- ta'limning mazmuni – nima o'qitish kerak;
- ta'limning metodlari, usullari va pedagogik muloqot yo'llari;
- ta'lim beruvchi (o'qituvchi) va ta'lim oluvchi (o'quvchi).

Ta'lim va ta'lim jarayonida bolaning rivojlanish muammosi markaziy masalalardan biridir.

P.Ya.Gal'perin nazariyasi bo'yicha bilimlarni o'zlashtirish jarayoni olti bosqichdan iborat:

1. Motivatsiya.
2. Tushuntirish.
3. Moddiy shakldagi xatti-harakatlarni bajarish.
4. Xatti-harakatlar va vazifalarni baland ovozda bajarish.
5. Bajariladigan xatti-harakatlarni ovoz chiqarmay bajarish.
6. Faoliyatni fikran bajarish.

Ushbu nazariyada ta'limning uchta asosiy turi ajratiladi:

- birinchi turda xatti-harakatlarni o'zlashtirish xatolar bilan kechadi, berilayotgan material etarli darajada anglanilmaydi, ta'lim oluvchi ta'limning asl mohiyatini tushunib etmaydi;
- ikkinchi turda materialning nisbatan dadil va to'la tushunilishi va material bilan bog'liq tushunchalarning ajratilishi bilan xarakterlanadi;
- uchinchi turda tez, samarador va bexato xatti-harakatlarning o'zlashtirilishi ta'minladi.

Usullar. Ta'limning psixologik asoslari muammosi ko'pgina masalalarni qamrab oladi. Ta'limning muvaffaqiyati bir qator psixologik omillarga bog'liq bo'ladi. Avvalo, o'quvchining o'qishga bo'lgan munosabatiga to'xtalaylik.

Bu munosabat diqqat, his-tuyg'ular, qiziqishlar va iroda, shaxsning tutgan yo'lida namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayoni, avvalo, o'quvchilar diqqatini yo'lga solishni talab etadi. Darslarda ko'rgazmali qurollar, texnik vositalardan foydalanish ta'lim oluvchida ixtiyorsiz diqqatni yuzaga keltiradi.

Ta'lim jarayonida ta'lim beruvchining vazifasi darsda ishlash holatini yuzaga keltirishgina emas, balki o'quvchilarning darsda o'tiladigan materiallarni idrok etishga tayyor turishlarini kuzatish hamdir.

Dars jarayonida o'quvchilarning diqqati o'zgarib turadi. O'qitish jarayonida bu qonuniyatlarni nazarda tutish va o'quvchilar diqqatini materialning asosiy jihatlariga jalb etish hamda ularni takrorlash kerak.

Natijalar. Muallif tomonidan 12-umumiy o'rta ta'lim maktabida o'tkazilgan kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bunday ko'rsatmalar berilmaganda, o'quvchilarda ko'pincha noto'g'ri tasavvurlar vujudga keladi.

O'qitishning emotsionalligi ta'limning muvaffaqiyatliligini ta'minlovchi omillardan biridir. Ta'lim berish jarayoni emotsional jarayon. Agar o'quvchilarga berilayotgan axborot ularda hech qanday his-tuyg'u uyg'otmasa, uni o'quvchilar esda yaxshi saqlab qolmaydilar.

Gap o'quvchilarning psixik holatlari, ya'ni ularning muayyan bir paytdagi kechinmalari haqida ham borishi kerak, albatta. Ulardagi quvonchli, optimistik kayfiyat o'quv faoliyatini juda samarali qiladi. O'quvchilar emotsional ruhdagi materialni durustroq o'zlashtirib oladilar.

Jamiyatimizdagi mehnat – haqiqiy ijod, quvonch manbai. Maktab o'quvchilarida o'quv mehnatiga ijodiy munosabat uyg'otib, mehnatning haqiqiy ijod, quvonch manbaiga aylanishiga ko'maklashishi kerak. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilishga qiziqishlari g'oyat katta rol o'ynaydi.

Ma'lumki, qiziqish o'quvchilarning emotsional bezagi biror buyum, biror faoliyatni tanlash munosabati va yo'nalishidir. Ma'lumki, psixologiyada qiziqishning ikki turi o'quvchilarning ta'lim jarayonida aniqlanadi: birinchisi, bevosita qiziqish, ikkinchisi esa bilvosita qiziqishdir. Har bir o'qituvchi o'z o'quvchilarida o'z faniga nisbatan bilvosita qiziqishni tarkib toptirishga harakat qiladi. Qiziqishlar orqali o'quvchilarda ta'limga faol munosabat namoyon bo'ladi.

Psixologiyada qiziqish shaxsning o'zi uchun qimmatli yoki yoqimli bo'lgan muayyan narsa yoki hodisalarga munosabatdir. Qiziqishlar shaxsning muhim va individual xususiyatlaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Qiziqishlar o'quvchilar hayotida katta rol o'ynaydi. Ular o'quv faoliyatini faollashtiruvchi asosiy turtkilar – motivlardir. Qiziqishlar maktab o'quvchisiga fan asoslarini durustroq o'zlashtirib olishlari, qobiliyatlarining o'sishi, bilim doiralari kengayishiga imkon beradi.

O'qituvchilarning vazifasi o'quvchini dastlab qiziqitirib qolgan ishning o'zi bilan shug'ullanishga majbur qilish emas, balki undagi qiziqishlarni chuqurlashtirish va kengaytirish, ta'sirchan qilish, qiziqishlarning markaziga aylanib qolgan faoliyat bilan shug'ullanish istagi, mayliga aylantirishdir.

Munozara. O'quvchilarning muayyan maqsadni ko'zlab ish tutishi, qiyinchiliklarni engalish, ishdan chalg'itadigan narsalar bilan shug'ullanishdan o'zini tiya olish, unda o'qishga ishtiyoqni tarkib toptirishda namoyon bo'ladigan iroda ta'lim jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim jarayonida o'quv materialiga bo'lgan diqqatning barqaror bo'lishida irodaviy zo'r berishning ahamiyati nihoyatda kattadir. Ta'limda iroda o'quvchida maktab va uyda o'tkaziladigan mashg'ulotlarga tayyor turishda namoyon bo'ladi. O'quv materialini o'rganish, eslab qolish o'quvchining irodaviy zo'r berishiga bog'liq.

Iroda o'quvchilarning fikrlash faoliyatlari – masalani echish, qo'yilgan savolga javob topishga intilishlarida namoyon bo'ladi. Ular o'quvchilarda ko'nikma va malakalarni hosil qilishda ham tarkib topadi. Qiziltepa tumnidagi 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi sharoitida olib borilgan tadqiqotlarda o'quvchilar tomonidan berilgan materiallarning o'zlashtirilishi ko'p jihatdan irodaning tarbiyalanishiga bog'liqligi aniqlandi.

Quyida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatini jarayonida psixologik rivojlanishiga oid mashqlardan ayrimlarini tavsiya etamiz.

1-mashq: «Kuzatuvchanlik»

Bolalar har kuni ko'radigan maktab hovlisini mufassal ta'riflab berishi kerak bo'ladi. Bunday ta'rifni kichik maktab yoshidagi bir o'quvchi aytadi. Sinfdoshlar esa aytilmay qolgan detallarni to'ldiradilar. Bolalar o'z ta'riflarini yozma ravishda bayon qilishlari mumkin, keyinchalik esa javoblarini real sharoit bilan qiyoslashadi. Bu o'yinda diqqat bilan ko'rish xotirasi o'rtasidagi aloqa rivojlantiriladi.

Xotirani rivojlantiruvchi usullar

1-mashq: «Qiyinini eslab qol»

O'qituvchi o'quvchilarga 25-30 soniyada 10 ta qiyin yoziladigan so'zlarni ko'rsatadi va yashiradi. So'ngra o'qituvchi aytib turadi, o'quvchilar qog'ozga o'sha so'zlarni yozadi. Ko'rish xotirasi eshitish xotirasiga yordam beradi. Hamma so'zni to'g'ri yozganlar yutib chiqadilar.

2-mashq: «Adashgan hikoyachi»

Qatnashchilar aylana qurib o'tirishadi. Boshlovchi suhbat mavzusini tanlaydi. Qatnashchilardan biri uni rivojlantiradi. So'ngra tasodifiy fikrlar ortidan borib, suhbatni boshqa tomonga buradi. U bir mavzudan boshqa mavzuga o'tadi va iloji boricha ko'proq chalkashtirishga harakat qiladi. So'ngra gapirayotgan imo bilan keyingi qatnashchiga so'z navbatini beradi. So'z xohlagan odamga uzatilishi mumkin. Buning davomini hamma kuzatadi. Kimga qaralgan bo'lsa, u barcha fikriy chalkashtirishlarni teskari yo'nalishda davom ettirib, ilk mavzuga qaytib kelishi zarur. So'ngra o'zi ham «ilk» mavzuni chalkashtirishga harakat qiladi.

Bolalar tafakkurini rivojlantirish.

Bolalar tafakkurini rivojlantirish har bir ota-ona, pedagog va tarbiyachi oldidagi muhim vazifalardan biridir. Bolalarda tafakkurning rivojlanishi o'ta intensiv kechadi. Mana shu intensiv taraqqiyotni yanada jadallashtirish mumkin. Buning uchun maxsus psixologik mashqlar bolalar bilan amalga oshirilsa, ulardagi tafakkur va nutq rivoji keskin oshadi. Shuning uchun biz quyida e'tiboringizga bolalar tafakkuri rivojiga ijobiy ta'sir qiluvchi psixologik mashqlarni havola qilamiz.

Bolalar tafakkurini rivojlantirish usullari

1-mashq: «Savol – javob»

O'yin uchun material sifatida muammoli mazmunga ega bo'lgan istalgan surat olinadi.

O'yin yosh va vaziyatga bog'liq holda turlicha o'tkaziladi. Kichik maktab yoshidagilardan ular nimani bilishni istashsa, o'shani so'rash talab qilinadi. Agar bola savolga javob bermasa, u yutqazadi. Bolalar o'yinni o'zaro o'ynashlari mumkin.

O'quvchi hamma narsani so'rab bo'lgach, undan surat bo'yicha kichik hikoya tuzish so'raladi. Shu o'rinda bola qanday savollarga javob bera olgani, qandaylariga javob bera olmaganiga e'tibor beriladi. Shuningdek, savollarning xarakteri, oson-qiyinligiga ham e'tibor beriladi.

2-mashq: «O'hshashlik va farq»

O'quvchilardan predmet va tushunchalarni o'zaro qiyoslash so'raladi. Kichik maktab yoshidagilar uchun yaxshi tanish bo'lgan predmetlarni qiyoslash so'raladi: sut va suv, sigir va ot, samolyot va poezd. Ularning tasviridan ham foydalansa bo'ladi: surat va fotosurat, tong va kech, muhabbat va nafrat. To'g'ri javoblar, xatolar miqdori, o'xshash va farqli belgilarning o'zaro munosabati, belgilarning xususi yatlari (tashqi, funksional, sinf-tur munosabatlari va h.k.) aniqlanadi. Qiyoslangan eng ko'p asosni va eng so'nggi belgini aytgan yutadi.

3-mashq: «Gap tuzish»

Ma'no jihatdan o'zaro bog'liq bo'lmagan uchta so'z tavakkal tanlanadi. Masalan, «osmon», «qog'oz», «tulki». Mana shu uchta so'z qatnashgan iloji boricha ko'proq gap tuziladi. Bunda uch xil javobni farqlash mumkin: jo'n gap, murakkab gap, ijodiy yondashilgan gap. Bu o'yinda o'qituvchi javoblarning miqdori va sifati o'rtasidagi «oltin oraliq»ni topishi zarur. Bir tomondan, qancha ko'p gap tuzilganini, ikkinchi tomondan o'z ishiga ijodiy yondashilganini rag'batlantirib turish lozim. Mazkur o'yinlar samaradorligining zaruriy sharti o'yinchilar bilan javoblarni qiyoslash va muhokama qilishdan iborat. O'quvchilarga o'ziga yoqqan gaplarning nima uchun yoqqanligini tushuntirib berish zarur. Bu topshiriq o'quvchilarni obrazlar yaratishga o'rgatadi.

O'quvchining o'qishga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish uchun quyidagilarni tavsiya qilamiz:

- o'quv jarayonini shunday tashkil etish lozimki, bunda o'quvchi faol harakat qilishi, mustaqil izlanishi, yangi bilimlarni o'zi kashf etishi va muammoli xarakterdagi masalalarni echish uchun sharoit izlashi lozim;

- o'quvchilarga bir xil o'qitish usullari va bir turdagi ma'lumotlarni berishdan qochish kerak;

- o'rgatilayotgan fanga nisbatan qiziqishning namoyon bo'lishi uchun ayni shu fan voki

bilim o'quvchining o'zi uchun qanchalik ahamiyatli va muhim ekanligini bilishi zarur;

- yangi material o'quvchi tomonidan avval o'zlashtirilgan bilimlar bilan qanchalik bog'liq bo'lsa, u o'quvchi uchun shunchalik qiziqarli bo'ladi. Haddan ziyod qiyin materiallar o'quvchida qiziqish uyg'otmaydi. Berilayotgan bilimlar o'quvchining kuchi etadigan darajada bo'lish lozim.

Xulosa. O'qituvchi o'rganilayotgan mavzu yoki bilimning ahamiyatini ko'rsatishi, o'quvchining o'quv faolligini oshirish uchun qiziqarli misollar, aqliy o'yinlardan keng foydalanishi lozim. Lekin ta'limda beriladigan har bir bilim yorqin, qiziqarli bo'lavermaydi, shuning uchun o'quvchilarda iroda, qat'iylik, mehnatsevarlik kabi xislatlarning kamol toptirilishi nihoyatda zarurdir. Ana shu xislatlar o'quvchining kelgusida o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini baholash va mustaqil ta'lim olishiga asos bo'lishi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абдурасулов Р. Психологнинг кундалик китоби. – Жиззах: ЖДПИ, 2005.
2. Абдурасулов Р., Рихсиева М. Психологик маслаҳат ишларини ташкил этишнинг назарий асослари. – Жиззах: ЖДПИ, 2010.
3. Галперин П.Я. Введение в психологию: Учебное пособие для вузов. - М.: нижний дом «Университет», 1999.
5. Инаков К.К., Розидова М.А. Таълим муассасаларида психологик-педагогик консилиумларни ташкил этиш бўйича тавсиялар. – Т.: «Янги аср авлод», 2014.
6. Каримова В., Найитов О. Шахсинг ижтимоийлашув муаммоси. – Т.: ТДПУ, 2007.
7. Леонтев А.Н. Деятелност. Сознание. Личност. - М.: Смысл, Академия, 2005.
8. Элконин Д.Б. Детская психология: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. / Под ред. Б.Д.Елкониной, 4-е изд. - М.: «Академия», 2007.